УДК 336.22:338.434[338.439]
JEL M10, M20, Q130, H420
ORCID ID: 0000-0002-3922-5245
ORCID ID: 0000-0003-4892-7764
DOI https://doi.org/10.17721/tppe.2022.45.17

Тулуш Л.Д., к.е.н., доцент, зав. відділу
Радченко О.Д., к.е.н., доцент, п.н.с. відділу
фінансово-кредитної та податкової політики
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА АГРОСЕКТОРУ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються особливості фінансової підтримки аграрного сектору в умовах воєнного стану для забезпечення продовольчої безпеки. Проаналізовано нормативне визначення продовольчої безпеки та його зміни у відповідності до викликів сучасності. Розглянуто позиції України та окремих країн за Індексом глобальної продовольчої безпеки GFSI у 2018 та 2022 роках і визначено закономірність, що з початку війни Україна понизилась в позиції рейтингу з 63 на 71 місце, але продовжує імпортувати продукцію в країни, які займають значно вищу позицію в рейтингу продовольчої безпеки. Систематизовано фінансові заходи забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану.

Проаналізовано стан, динаміку та тенденції фінансової підтримки і окремих показників фінансового потенціалу агросектору України у 2018-2022 рр. Визначено, що за три квартали 2022 року фінансування з бюджету для агросектору значно скорочується, до 0,3% на відміну від періоду 2018-2021 рр., коли його частка в бюджеті становила понад 1%.

Визначено рейтинг регіонів України за станом виробництва та рівнем бюджетної підтримки. Встановлено, що переважна більшість областей фінансується пропорційно до обсягів виробництва, але є регіони, де випереджає фінансування: Тернопільська, Волинська, Сумська області; чи виробництво: Кіровоградська, Чернігівська, Дніпропетровська області.

В умовах скорочення бюджетного фінансування галузі через потребу спрямування видатків на оборону і безпеку, соціальну сферу і обслуговування боргу, джерелами збільшення обсягів державної фінансової підтримки розвитку аграрної галузі в Україні є ресурси глобального фінансового ринку, міжнародні запозичення та донорські кошти. У 2022 році передбачені програми фінансування галузі за рахунок донорських коштів на 1,5 млрд грн, а на 2023 рік очікується їх розширення. На основі оцінки зарубіжного досвіду програми Checkoff проаналізовано можливі напрями розширення джерел підтримки вітчизняних підприємств, що формують ланцюги доданої вартості у галузі продовольчої безпеки. Запропоновано заходи, які варто вжити для подолання існуючих проблем і забезпечення подальшого розвитку аграрного сектору та гарантування продовольчої безпеки в Україні.

Державна фінансова підтримка аграрного сектору в умовах воєнного стану передбачає удосконалення законодавства з метою формування додаткових фінансових ресурсів за рахунок оптимізації податкового, бюджетного та інвестиційного регулювання, спрощення вимог до ведення аграрного бізнесу, врегулювання проблем з логістикою та експортом агропромислової продукції, пом'якшення впливу інфляції та валютного тиску. Результати даного дослідження

можуть бути використані при формуванні пакету заходів державної підтримки агросектору, деталізації напрямів та програм, а також розподілу коштів за аграрними регіонами.

Ключові слова: *агросектор, фінансування, бюджетна підтримка, продовольча безпека, індикатори продовольчої безпеки, фінансове регулювання, воєнний стан*

Постановка проблеми. Політика Уряду України щодо продовольчої безпеки формується та змінюється відповідно до викликів. Так, згідно Проекту Закону України від 24.10.2012 № 11378, продовольча безпека передбачала розроблення та здійснення суб'єктами продовольчої безпеки економічних, соціальних, екологічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення населення безпечним і якісним продовольством у необхідному обсязі та асортименті. Згідно Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, за розпорядженням КМУ від 29 квітня 2022 р. № 327-р вона набуває особливого значення та відноситься до першочергових питань національної безпеки і є комплексом дій, який передбачає моніторинг стану продовольчої безпеки і сільськогосподарської інфраструктури в цілому; надання підтримки виробникам харчових продуктів; надання адресної допомоги соціально вразливим категоріям населення; централізований контроль за цінами на продукти.

Основою продовольчої безпеки є стан аграрного сектору, який особливо потерпає від воєнної агресії рф та потребує екстрених заходів підтримки. Можливості стабілізації стану та відновлення потенціалу аграрного сектору України передбачають реалізацію заходів насамперед державного протекціонізму, через пряму фінансову підтримку. Але обмежені обсяги Державного бюджету через воєнний стан зумовлюють потребу пошуку та залучення й інших джерел ресурсів для відновлення економіки агросектору. Це зокрема грантова та кредитна міжнародна підтримка, сприяння міжнародній торгівлі, адаптація фіскального правового поля, підтримка ланцюгів доданої вартості, розвиток логістики та ін. Безпрецедентні виклики породжують відповідні рішення, тому фінансова підтримка агросектору з метою гарантування продовольчої безпеки є предметом наукових досліджень у період правового режиму воєнного стану та поствоєнного відновлення.

Аналіз останніх публікацій. Питання фінансової підтримки продовольчої безпеки є предметом фундаментальних досліджень, за характером охоплення проблем воно відноситься до мультидисциплінарних. Так, ще у 2000 році І. Лукінов та П. Саблук сформували стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України [1, с. 62-81], В. Борисова розкрила економічні механізми забезпечення продовольчої безпеки [2, с. 154-162], В. Гмиря проаналізував фінансові інструменти підтримки виробництва аграрної продукції як невід'ємної складової продовольчої безпеки країни [3, с. 147-161], В. Жмуденко розкрито теоретичні аспекти формування продовольчої безпеки в умовах пандемії [4, 154 с.], М. Заходим проаналізувала продовольчу безпеку та її місце у структурі економічної безпеки держави [5, с. 31-37], Л. Кардаш досліджено оцінювання та державне регулювання продовольчої безпеки [6, 207 с.], І. Румик узагальнено питання теорії, методології, практики продовольчої безпеки [7, 419 с.], І. Савенко та ін. здійснено дослідження щодо продовольчої безпеки як пріоритету агропромислової політики

України [8, 263 с.], А. Скрипник, Є. Стариченком розглянуті методичні підходи до визначення інтегрального показника продовольчої безпеки [9, с. 25-33], О. Скидан та ін. дослідили формування і реалізацію державної політики продовольчої безпеки України [10, с. 20-32], М. Сичевський – глобальну продовольчу безпеку та місце України в її досягненні [11, с. 6-17] тощо.

Невирішені частини проблеми. Зміна умов державної підтримки агросектору України, насамперед у плані фінансування, через обмеженість ресурсів, передбачає необхідність дослідження проблеми та пошуку нових джерел фінансування для забезпечення продовольчої безпеки. Наразі, ці питання вирішені недостатньо, розглядаються переважно у сукупності загальних проблем продовольчої безпеки, а для формування стратегії фінансового забезпечення агросектору на період дії правового режиму воєнного стану та поствоєнного відновлення необхідне їх першочергове вирішення.

Метою статті є дослідження особливостей фінансової підтримки агросектору України з метою гарантування продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та оцінка можливості застосування розширених джерел кризового фінансування для здійснення діяльності в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення.

Методи дослідження. Використано загальноекономічні методи дослідження, зокрема статистичний метод для набору досліджуваних показників, системний аналіз для визначення стану фінансування економіки в умовах воєнного часу, графічний метод для показників динаміки та структури фінансування, абстрактно-логічний для теоретичних узагальнень та формування висновків**.**

Результати дослідження. У міжнародному вимірі Глобальний індекс продовольчої безпеки (Corteva Agriscience, Economist Impact) оцінює продовольчу безпеку в 113 країнах на основі доступності, наявності, якості та безпеки продуктів харчування, а також стійкості та адаптації з 2012 р. [12]. Позиції України та окремих країн за Індексом глобальної продовольчої безпеки GFSI у 2018 та 2022 роках приведено у табл. 1.

Таблиця 1

Позиції України та окремих країн за Індексом глобальної продовольчої безпеки GFSI у 2018 та 2022 роках

Країна	Рейтинг		Інтегральний показник		Економічна доступність		Фізична доступність		Якість та безпека	
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022
Німеччина	11	19	82,7	77,0	89,0	87,9	67,1	67,0	86,8	79,9
Польща	26	21	75,4	75,5	76,4	87,4	75,0	63,8	74,1	81,5
Угорщина	30	34	72,8	71,4	75,.6	86,7	70,5	63,3	72,0	74,4
Румунія	38	45	68,9	68,8	67,5	85,1	68,8	60,6	72,6	77,9
Китай	46	25	65,1	74,2	84,6	86,4	70,0	79,2	74,4	72,0
Туреччина	48	49	64,1	65,3	65,3	58,4	60,9	65,3	70,1	78,5
Казахстан	57	32	57,7	72,1	77,8	78,0	49,5	67,2	66,6	76,3
Україна	63	71	54,1	57,9	55,7	66,6	50,2	48,1	61,0	71,3

Джерело: Складено за даними [12].

У приведеному рейтингу показників продовольчої безпеки України та ряду інших держав за методикою ФАО спостерігається закономірність, що з 2018 року внаслідок війни Україна понизилась в рейтингу з 63 позиції до 71, але продовжує імпортувати продукцію в країни, які займають значно вищу позицію в рейтингу продовольчої безпеки. Інтегральний показник при цьому підвищився з 54,1 до 57,9; економічна доступність – з 55,7 до 66,6; знизилась фізична доступність з 50,2 до 48,1; продовольча якість та безпека зросла з 61,0 до 71,3.

Чинна вітчизняна методика розрахунку індикаторів продовольчої безпеки у складі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, згідно наказу Мінекономрозвитку від 29.10.2013 №1277. Вона включає показники: добова калорійність харчування, співвідношення обсягів виробництва та споживання на одну особу основних продуктів, виробництво зерна на одну особу на рік, частку продажу імпортних продтоварів тощо. Ці показники значно відмінні від вище згаданої методики, за 2014-2020 рр. знаходились на рівні 85-90%, наразі за відсутністю відкритих даних не розраховуються.

Практика фінансової підтримки розвиту аграрного сектору економіки України з метою забезпечення продовольчої безпеки, що реалізовувалась до 2021 р., має певні досягнення. Так, за останні роки на розвиток аграрної галузі було спрямовано понад 13,3 млрд грн, з яких 4,6 - у 2019 р., 4,0 – у 2020 р., 4,7 – у 2021 р. У 2021 р. структура розподілу коштів передбачала: 34% на розвиток тваринництва та переробку сільгосппродукції; 26% на компенсацію вартості кредитів; 21% на компенсацію вартості техніки; 10,9% на розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства; 3% на розвиток фермерства; 2,3% на компенсацію втрачених посівів; решта незначних обсягів коштів розподілена на розвиток нішевих культур; картоплярства; вирощування гречки; зрошення; компенсацію ЄСВ. Завдяки цим коштам, а також помірній фіскальній політиці, аграрний сектор України розвивався чи не найкращими темпами серед галузей національної економіки.

Динаміка фінансової бюджетної підтримки за функціональними видатками Державного бюджету та окремих складових фінансового потенціалу аграрного сектору України за 2018-2022 роки за даними макроекономічного балансу, приведена в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка фінансової підтримки та окремих складових фінансового потенціалу аграрного сектору України за 2018-2022 роки, млн грн

	Бюджетна підтримка	Кредитування	Цінова підтримка	Інвестиції	Споживання капіталу	Податки
2018	13054	67675	9704,82	66104	23162	2862
2019	13020	61600	17676,93	58555	29369	2921
2020	13496	61486	4953	50189	35375	3783
2021	12800	82600	7134	49127	42309	4206
2022*	3491	123000	9640	31800	47800	4780

** дані за 2 квартали*

Джерело: Складено за даними НБУ, Міністерства фінансів України, ОЕСР, Державної служби статистики України

Таблиця 3

Рейтинг регіонів України за виробництвом продукції
та бюджетною підтримкою агросектору в 2021 році

	Продукція сільського господарства			Державна підтримка		
	млн грн	%	рейтинг	млн грн	%	рейтинг
Україна	484101,0	100,0	1-24	12835	100,0	1-24
Вінницька	45409,3	8,3	1	947	7,4	2
Волинська	9644,2	2,4	20	530	4,1	11
Дніпропетровська	31346,5	6,2	2	687	5,4	7
Донецька	13601,5	2,9	18	321	2,5	19
Житомирська	17695,8	4,1	12	517	4,0	12
Закарпатська	833,8	1,1	24	138	1,1	24
Запорізька	19150,7	4,0	15	454	3,5	18
Івано-Франківська	6466,2	2,0	21	280	2,2	20
Київська	30115,4	5,7	5	1081	8,4	1
Кіровоградська	25105,1	5,2	7	456	3,6	17
Луганська	9407,7	1,9	22	264	2,1	21
Львівська	13662,5	3,6	17	497	3,9	13
Миколаївська	19092,6	4,1	13	493	3,8	15
Одеська	22292,3	4,7	10	667	5,2	8
Полтавська	30246,6	5,9	4	727	5,7	5
Рівненська	8833,0	2,5	19	232	1,8	22
Сумська	22397,9	4,0	14	570	4,4	9
Тернопільська	19017,8	3,9	16	758	5,9	4
Харківська	25906,9	5,2	8	537	4,2	10
Херсонська	18223,5	4,3	11	497	3,9	14
Хмельницька	29439,8	5,6	6	803	6,3	3
Черкаська	34395,1	6,0	3	709	5,5	6
Чернівецька	3305,6	1,6	23	203	1,6	23
Чернігівська	28511,2	4,8	9	467	3,6	16

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики

Попри досить стабільну тенденцію бюджетної підтримки, коли в 2021 р. на сектор було виділено 4,7 млрд грн за програмами підтримки, від аграріїв, за даними Мінагро [15], було отримано заявок на суму 7,0 млрд грн. Тобто виділені кошти ледь покрили 60% заявленої потреби. Регіональний розподіл бюджетних коштів за програмами підтримки аграріїв та за оцінкою їх виробництва у 2021 р. приведено в табл. 3. Лідерами підтримки визнані Київська, Вінницька, Хмельницька області. У порівнянні рейтингів переважна більшість областей мають подібний ранг виробництво-підтримка, але випереджає фінансування у Тернопільській, Волинській, Сумській областях; чи виробництво у Кіровоградській, Чернігівській, Дніпропетровській областях.

Незважаючи на період пандемії COVID-19 у 2020-2021 рр., аграрна галузь змогла оптимізувати свій ресурсний потенціал, а кошти державної підтримки слугували як своєрідне державне замовлення на найбільш вузькі місця виробництва, для формування оптимальних продовольчих балансів. Так, за аналізом статистичних

даних вченими Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», за підсумками 2021 р. чистий прибуток аграрних підприємств склав 238,8 млрд грн, що майже у 3 рази вище рівня 2020 р. і загалом є найвищим показником за усю історію незалежності України. Рекордні показники дохідності були досягнуті в умовах небувалого врожаю в Україні, і створили значні можливості для нарощування потенціалу галузі, відсоток прибуткових підприємств склав 88,3 %. Крім того, рівень рентабельності усієї діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства за підсумками 2021 року склав 36,4 % проти 13,6 % у 2020 року і став найвищим з 2011 року показником. При цьому рівень рентабельності по операційній діяльності склав 40,3 % проти 18,6 % у 2020 році і є другим після показника 2015 року у 41,7 %, [14]. Якщо валова додана вартість галузі в основних цінах у 2010 р. складала 83 млрд грн, то у 2021 р. – 580 млрд грн, займаючи у загальній структурі 8,3% та 12,4% відповідно.

Закладені основи сталого зростання агросектору України у 2021 році зруйновані війною. Внаслідок збройної агресії, за даними Національної ради з відновлення України від наслідків війни [16], потенційно втрачено до 30 % поголів'я тварин, а також 25% площ ягідників та 20% площ садів, пошкоджено близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Зростання вартості добрив, пального, посівних матеріалів призвели до зростання вартості виробництва сільськогосподарської продукції та труднощів із фінансуванням роботи аграрного сектору. Самі виробники вважають, що успіхом буде вийти хоча б на нульову рентабельність.

Також, експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [17] оцінили потенційну пряму шкоду сільськогосподарським активам України з початку війни у 6,5 млрд дол. США. Сюди входить зруйнована іригаційна інфраструктура, сховища, техніка та інше сільськогосподарське обладнання, портова інфраструктура, теплиці, польові культури, тваринництво та переробні підприємства. Потребуватимуть відновлення роботоздатності близько 10,5 тис. підприємств галузі. Зазначені негативні зміни у галузях сільського господарства матимуть вплив на бюджетні показники, в тому числі на обсяги надходжень податків та платежів до бюджету, зокрема від сільгосптоваровиробників. Водночас, попри значні втрати, які сягають 58 млрд дол. станом на вересень, галузь продовжує функціонувати.

Можливості Держбюджету в зв'язку з необхідністю фінансування оборонних видатків, є дуже обмеженими. Так, за даними Мінагро [15], якщо за останні роки на розвиток аграрної галузі щорічно спрямовувалось понад 4 млрд грн прямого фінансування (за програмною класифікацією), а на 2022 рік заплановано 6,8 млрд грн загальних видатків, то внаслідок війни витрати скорочено до 1,9 млрд грн. Тобто, аграрний бюджет зменшено на 70 %, причому за два квартали профінансовано лише на 35% скоригованого плану. Практично, аграрії України залишились без системної підтримки у час, коли втрати і витрати економіки та галузі безпрецедентні. Динаміка функціональних видатків Державного бюджету України, у т.ч. на агросектор у 2018-2022 рр., приведена на рис. 1.

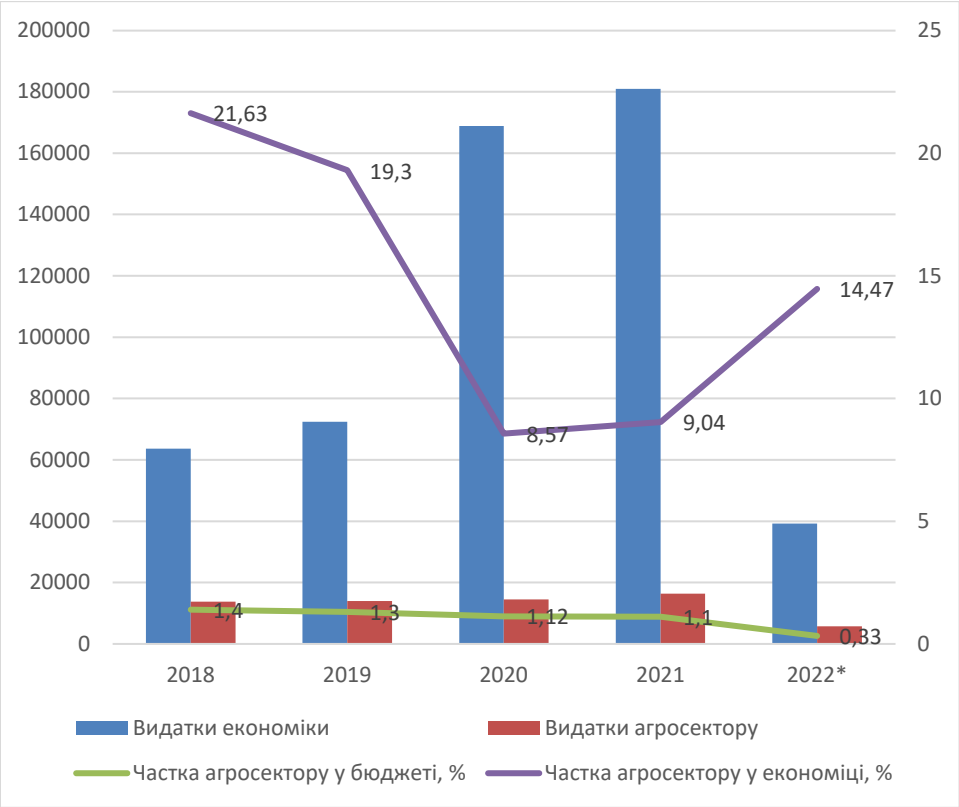

Рис. 1. Динаміка функціональних видатків на економіку та агросектор з Державного бюджету України у 2018-2022 рр., млн грн

* - за ІІІ квартали 2022 року

Джерело: Складено за даними Міністерства фінансів України

Водночас, обсяг аграрних видатків держбюджету особливо не впливає на вирішення нагальних потреб розвитку галузі. У 2022 році найбільш суттєвою підтримкою товаровиробників є кредитування з державною участю та портфельними державними гарантіями. Так, обсяг наданих кредитів за І півріччя 2022 року сягнув 123 млрд грн, тоді як за весь 2021 рік складав лише 61,5 млрд грн (табл. 2). За програмою «Доступні кредити 5-7-9%» 28,5 тис агропідприємств залучили 50,7 млрд грн кредитів [15]. Реально ресурси фінансової підтримки надходять лише за джерелами міжнародної допомоги. Змінами до Держбюджету-2022, передбачено новий напрям фінансової підтримки фермерських господарств у обсязі 1,5 млрд грн, що фінансуватиметься за рахунок коштів європейських партнерів.

Аналіз аграрного бюджету у попередніх дослідженнях [18, с. 13–23; 19, с. 310-328] та фінансового потенціалу аграрної галузі України дає змогу визначити, що в період воєнного стану фінансовий потенціал аграрної галузі (ресурси фінансового ринку, бюджетні та кредитні ресурси, інвестиції та власні фінансові ресурси), за попередніми розрахунками, сягають 1,65 трлн грн, з яких частка власних ресурсів складає близько 80-82 %. З огляду на це, власних та державних фінансових ресурсів для відновлення виробництва на довоєнному рівні критично недостатньо. За висновками експертів, у 2023 році та наступних роках сільськогосподарським товаровиробникам буде необхідна значна підтримка, як за рахунок залучення інвестицій у галузь АПК, так і з боку держави. Відповідно до Розпорядження КМУ Про

затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану від 29 квітня 2022 р. № 327-р передбачено нагальні заходи за змістом і оцінковою характеристикою (табл. 4).

Таблиця 4

Заходи забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану

Заходи	Зміст заходів	Характеристика
Здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки	аналіз прогнозних балансів попиту та пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції	визначення переліку основних соціально значимих товарів, моніторинг цін
Забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів	застосування інструментів фінансування та кредитування розширеного виробництва, відновлення, будівництва підприємств, які здійснюють виробництво та переробку продукції	залучення кредитування за державної підтримки, пряме фінансування з державного бюджету розширення, відновлення та будівництва виробничих потужностей
Формування мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів	забезпечення переробки зерна на борошно і крупи з компенсацією переробникам послуг з переробки та зберігання зерна	видача населенню продовольчих товарів тривалого зберігання за рахунок державного бюджету
Створення умов для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад	розроблення та реалізація місцевих програм для самозабезпечення територіальних громад та населення харчовими продуктами	моніторинг реалізації програм для самозабезпечення територіальних громад
Забезпечення повноцінного функціонування підприємств АПК	затвердження переліку товарів критичного імпорту, необхідних для забезпечення безперервного функціонування підприємств АПК	моніторинг потреб підприємств агропромислового комплексу у товарах критичного імпорту
Регулювання внутрішнього ринку та експортного попиту	регулювання обсягів експорту сільськогосподарської продукції	аналіз внутрішнього ринку товарів потенційного експорту

Джерело: Складено на основі Розпорядження КМУ Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану від 29 квітня 2022 р. № 327-р

3 листопада 2022 року Верховна Рада України схвалила проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» у другому читанні та в цілому. Передбачено, що майже 90% усіх податків та зборів, які надійдуть до бюджету, будуть спрямовані Урядом на армію та безпеку країни, а це 1,1 трлн грн. Майже 450 млрд грн передбачено на соціальні програми та пенсії, 176 млрд грн на охорону здоров'я і 156 млрд грн на освіту як головні статті видатків. При цьому власні доходи держави складуть 1,3 трлн грн, а видатки - 2,6 трлн грн, а дефіцит у більш ніж 20% ВВП планується закрити завдяки підтримці міжнародних партнерів. При формуванні бюджету на 2023 рік Урядом для Мінагрополітики заплановано лише 1,1 млрд грн, з них на формування статутного капіталу Фонду часткового гарантування кредитів передбачено 0,36 млрд грн і на програму Фінансова підтримка агросектору – 0,2 млрд грн.

У частині збільшення обсягів фінансових ресурсів на розвиток аграрної галузі в Україні надія покладається, в першу чергу, на міжнародну донорську підтримку. Як країна, що отримала статус кандидата на членство в ЄС, Україна має можливості

отримання фінансової допомоги за Інструментами передвступної допомоги, IPA через гранти, інвестиції, технічну допомогу, участь у програмах та ініціативах Євросоюзу [20].

Тому закономірно, що джерелами збільшення обсягів державної фінансової підтримки розвитку аграрної галузі в Україні є ресурси глобального фінансового ринку, міжнародні запозичення та донорські кошти. Державне стимулювання розвитку аграрного сектору має сприяти належному рівню його підтримки, компенсації збитків, завданих війною, і повинно передбачати удосконалення законодавства з метою формування додаткових фінансових ресурсів за рахунок оптимізації податкового, бюджетного та інвестиційного регулювання, спрощення вимог до ведення аграрного бізнесу, врегулювання проблем з логістикою та експортом агропромислової продукції, пом'якшення впливу інфляції та валютного тиску.

Щоб пом'якшити вплив війни на стан та фінанси агросектору, є потреба аналізу та запозичення досвіду недержавних програм підтримки галузі. У цьому плані заслуговує на увагу досвід Програм Checkoff, поширений у США. Це дослідницькі та рекламні програми створені для розширення частки ринку, збільшення доходів та поширення інформації про продукт або товар для сільськогосподарських виробників, імпортерів та інших заінтересованих сторін у маркетинговому ланцюгу виробництво-збут з метою максимізації ресурсів при управлінні ризиками. Програми за певним видом продукції, яких є до 20 напрямів, просувають та надають інформацію про конкретний сільськогосподарський товар без посилання на конкретних виробників або торгові марки [21].

Alston та ін. [22], зазначають, що за суттю Програми Checkoff є податками на сільськогосподарські товари, які називаються чеками, використовуються для фінансування просування, досліджень та інших видів діяльності, які можна розглядати як колективні блага галузі. Збір коштів (чеків) для фінансування програм мають наслідки для добробуту споживачів, інших виробників та платників податків. З точки зору державної політики Програми стосуються дозвільного законодавства та регулюють поведінку груп сільськогосподарських виробників-учасників [23; 24].

Оскільки держава не має змоги напряму здійснювати підтримку агросектору, мають бути використані інші форми та види підтирки, зокрема й як розглянуті Програми Checkoff. Для ефективності здійснення політики щодо розвитку фінансового механізму необхідна скоординована робота аграрних корпорацій, переробників, експортерів, влади та належне нормативне забезпечення в частині гарантування фінансової підтримки ланцюга доданої вартості за рахунок, насамперед, внесків його учасників.

Висновки. Дослідженням визначено, що фінансова підтримка аграрного сектору України в умовах воєнного стану спрямовується, насамперед, на забезпечення продовольчої безпеки. Відповідні зміни внесені у нормативне визначення продовольчої безпеки, показники обчислення її рівня. Якщо національні методики оцінки продовольчої безпеки опираються на валову продукцію та її величину за видами продуктів та споживання на 1 особу, то методики глобального рівня надають

перевагу показникам економічного і фізичного доступу до продуктів харчування, що в умовах окупації частини аграрних регіонів, значної міграції населення у західні регіони стає актуальним і для України. Динаміка показників продовольчої безпеки України показує, що у 2022 році Україна понизилась в позиціях рейтингу, але продовжує імпортувати продукцію, балансуючи між потребою забезпечення населення і прибутковістю виробництва.

Тенденції фінансового потенціалу та фінансової підтримки агросектору України у 2018-2022 рр. показують стійку його динаміку. На період воєнного стану фінансовий потенціал аграрної галузі (ресурси фінансового ринку, бюджетні та кредитні ресурси, інвестиції та власні фінансові ресурси), за попередніми розрахунками, сягають 1,65 трлн грн, з яких частка власних ресурсів складає близько 80-82 %, отже решту аграрні корпорації мають отримати на фінансовому ринку або як державні підтримку. Рейтинг регіонів України за станом виробництва та рівнем бюджетної підтримки свідчить, що попри різні програми, загалом вона розподіляється на обсяги виробництва, з незначними відхиленнями.

Кошти бюджетної підтримки у період воєнного стану різко обмежені, від планових показників майже на 70%, і прогноз на 2023 рік невтішний – держава не має змоги напряму підтримувати сектор. Тому акцент і політика Уряду спрямовані на залучення донорської міжнародної допомоги й інвестицій. Крім прямих грантових програм фінансування, агросектор України має змогу отримати фінансову допомогу від ЄС за Інструментами передвступної допомоги, IPA через гранти, інвестиції, технічну допомогу, участь у програмах та ініціативах Євросоюзу. На основі оцінки зарубіжного досвіду програми Checkoff оцінено можливості розширення напрямів та форм підтримки вітчизняних підприємств, що формують ланцюги доданої вартості.

Подальший розвиток аграрного сектору України передбачає реалізацію стратегічних цілей і завдань, які поставили ставлять перед ним виклики і загрози воєнного часу. Мають вирішуватися проблеми стабілізації фінансового капіталу, достатніх обсягів фінансових ресурсів для відтворення виробництва та забезпечення продовольчої безпеки, зростання аграрних інвестицій. Ці напрями і є перспективами подальших досліджень у площині пошуку та аналізу фінансових ресурсів для поствоєнного відновлення аграрної економіки.

Література.

1. Лукінов І.І., Саблук П.Т. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка України*. 2000. № 9. С. 62-81.

2. Борисова В.А. Економічні механізми забезпечення продовольчої безпеки [Електронний ресурс] *Scientific Foundations in Economics and Management* : collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2022. 154-162.

3. Гмиря В.П. Фінансові інструменти підтримки виробництва аграрної продукції як невід'ємної складової продовольчої безпеки країни. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: *Економічні науки. Харків: ХНТУСГ*, 2019. Вип. 206. С. 147-161.

4. Жмуденко В.О. *Теоретичні аспекти формування продовольчої безпеки в умовах пандемії*. Modern problems of globalization processes in the world economy, 2021, 154 с.

5. Заходим М. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. *Інноваційна економіка*. 2020 (1), С.31-37. doi:https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.4

6. Продовольча безпека України: оцінювання та державне регулювання : монографія / О.Л.Кардаш ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне : НУВГП, 2015. 207 с.

7. Румик І. Продовольча безпека держави: питання теорії, методології, практики: монографія; ВНЗ "Ун-т економіки та права "КРОК". Київ: КРОК, 2020. 419 с.

8. Продовольча безпека як пріоритет агропромислової політики України: монографія [І. І. Савенко та ін.; за заг. ред. І. І. Савенка, І. О. Седікової]; Одес. нац. акад. харч. технологій. Харків: ПромАрт, 2019. 263 с.

9. Скрипник А.В.; Стариченко Є.М. Методичні підходи до визначення інтегрального показника продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2017. №9. С.25-33.

10. Скидан О.В., Литвинчук І.Л., Николюк О.М., Пивовар П.В., Іванюк О.В., Гринишин В.Є. Формування і реалізація державної політики продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 20-32. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007020

11. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 6-17. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006

12. Global Food Security Index 2022. Methodology Expert panel participants URL : https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/methodology

13. Національна платформа продовольчої безпеки. URL : https://dpss.creatio.com/ (дата звернення: 17.10.2022).

14. Чистий прибуток агропідприємств у 2021 році майже втричі перевищив показник 2020 року URL : http://surl.li/dsdcg (дата звернення: 17.10.2022).

15. Сайт Міністерства агарної політики та продовольства України. URL : https://minagro.gov.ua/ (дата звернення: 17.10.2022).

16. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». URL : http://surl.li/dscxa (дата звернення: 17.10.2022).

17. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO). URL :https://www.fao.org/home/ru/ (дата звернення: 17.10.2022).

18. Leonid D. Tulush; Oksana D. Radchenko; Maryna I. Lanovaya (2022). Priorities and Efficiency of Government Support for the Agricultural Sector of Ukraine. Book cover Sustainable Agriculture. 13–23. DOI: 10.1007/978-981-16-8731-0_2.

19. Radchenko, O., Pashchenko, O., Matveyeva, M., Zelenskyi, A., & Zaika O. (2022). State financial regulation of the competitive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management & Production*. 13 (3), 310-328.

20. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: http://surl.li/dcltl (дата звернення: 16.08.2022).

21. Agricultural Checkoff Programs. Most policy initiative. URL : https://mostpolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2022/06/Checkoff-Programs-.pdf (дата звернення: 16.08.2022).

22. Alston, J. M., Freebairn, J. W., & James, J. S. (2003). Distributional issues in check-off funded programs. Agribusiness: *An International Journal*, 19(3), 277-287. https://doi.org/10.1002/agr.10058

23. Leeds, S., Drake J., & Agric. L. (2020). Constitutionality of Checkoff Programs. *Most policy initiative*, 25, 273.

24. Schulz, L. L., & Crespi, J. M. (2012). Presence of Check-Off Programs and Industry Concentration in the Food. *Manufacturing Sector. Agribusiness*, 28(2), 148-156. https://doi.org/10.1002/agr.21287

References.

1. Lukinov I.I., Sabluk P.T. (2000). Pro stratehiiu transformuvannia APK ta zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [About the strategy of transformation of agro-industrial complex and ensuring food security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, *9, 62-81.*

2. Borysova V. A. (2022). Ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [Economic mechanisms of ensuring food security]. Scientific Foundations in Economics and Management : collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch.

3. Hmyria V. P. (2019). Finansovi instrumenty pidtrymky vyrobnytstva ahrarnoi produktsii yak nevidiemnoi skladovoi prodovolchoi bezpeky krainy [Financial instruments to support the production of agricultural products as an integral component of the country's food security]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva: Ekonomichni nauky. Kharkiv: KhNTUSH, 206, 147-161.*

4. Zhmudenko V. O. (2021). Teoretychni aspekty formuvannia prodovolchoi bezpeky v umovakh pandemii [Theoretical aspects of the formation of food security in the conditions of a pandemic]. Modern problems of globalization processes in the world economy.

5. Zakhodym M. (2020). Prodovolcha bezpeka ta yii mistse u strukturi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Food security and its place in the structure of economic security of the state]. *Innovatsiina ekonomika, 1, 31-37*. doi:https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.4

6. Kardash O. L. (2015). Prodovolcha bezpeka Ukrainy: otsiniuvannia ta derzhavne rehuliuvannia : monohrafiia [Food security of Ukraine: assessment and state regulation: monograph]. Nats. un-t vod. hosp-va ta pryrodokorystuvannia. Rivne : NUVHP.

7. Rumyk I. (2020). Prodovolcha bezpeka derzhavy: pytannia teorii, metodolohii, praktyky: monohrafiia [Food security of the state: issues of theory, methodology, practice: monograph]; VNZ "Un-t ekonomiky ta prava "KROK". Kyiv: KROK.

8. Savenko I. I. ta in.; za zah. red. I. I. Savenka, I. O. Sedikovoi (2019). Prodovolcha bezpeka yak priorytet ahropromyslovoi polityky Ukrainy: monohrafiia [Food security as a priority of agro-industrial policy of Ukraine: monograph]; Odes. nats. akad. kharch. tekhnolohii. Kharkiv: PromArt.

9. Skrypnyk A. V.; Starychenko Ye. M. (2017). Metodychni pidkhody do vyznachennia intehralnoho pokaznyka prodovolchoi bezpeky [Methodical approaches to determining the integral indicator of food security]. *Ekonomika APK,. 9,.25-33*.

10. Skydan O. V., Lytvynchuk I. L., Nykoliuk O. M., Pyvovar P. V., Ivaniuk O. V., Hrynyshyn V. Ye. (2020). Formuvannia i realizatsiia derzhavnoi polityky prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Formation and implementation of the state food security policy of Ukraine]. *Ekonomika APK, 7, 20-32*. https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007020

11. Sychevskyi M. P. (2019). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni. [Global food security and Ukraine's place in its achievement]. *Ekonomika APK, 1,. 6-17*. DOI: https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006

12. Global Food Security Index 2022. Methodology Expert panel participants. URL : https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/methodology

13. Natsionalna platforma prodovolchoi bezpeky [National platform of food security]. URL : https://dpss.creatio.com/

14. Chystyi prybutok ahropidpryiemstv u 2021 rotsi maizhe vtrychi perevyshchyv pokaznyk 2020 roku [The net profit of agricultural enterprises in 2021 was almost three times higher than in 2020]. URL : http://surl.li/dsdcg

15. Sait Ministerstva aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Website of the Ministry of Agricultural Policy and Food of Ukraine]. URL : https://minagro.gov.ua/

16. Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Nova ahrarna polityka»[National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "New Agrarian Policy"]. URL : http://surl.li/dscxa

17. Prodovolcha ta silskohospodarska orhanizatsiia OON (FAO). [Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).]. URL : https://www.fao.org/home/ru/

18. Leonid D. Tulush; Oksana D. Radchenko; Maryna I. Lanovaya (2022). Priorities and Efficiency of Government Support for the Agricultural Sector of Ukraine. *Book cover Sustainable Agriculture. 13–23.* DOI: 10.1007/978-981-16-8731-0_2.

19. Radchenko, O., Pashchenko, O., Matveyeva, M., Zelenskyi, A., & Zaika O. (2022). State financial regulation of the competitive environment: assessment for the agricultural sector of Ukraine. *Independent Journal of Management & Production*,*13 (3), 310-328.*

20. Ukraina otrymala status kandydata na chlenstvo v YeS. [Ukraine received the status of a candidate for EU membership]. URL: http://surl.li/dcltl

21. Agricultural Checkoff Programs. Most policy initiative. URL : https://mostpolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2022/06/Checkoff-Programs-.pdf

22. Alston, J. M., Freebairn, J. W., & James, J. S. (2003). Distributional issues in check-off funded programs. Agribusiness: An International Journal, 19(3), 277-287. https://doi.org/10.1002/agr.10058

23. Leeds, S., Drake J., & Agric. L. (2020). Constitutionality of Checkoff Programs. Most policy initiative, 25, 273.

24. Schulz, L. L., & Crespi, J. M. (2012). Presence of Check-Off Programs and Industry Concentration in the Food Manufacturing Sector. *Agribusiness*, 28(2), 148-156. https://doi.org/10.1002/agr.21287

Tulush L.D., PhD in economics, docent, Associate Professor, Leading researcher department,
Head of Financial Credit and Tax Policy Department
Radchenko O.D., PhD in Economics, docent, Associate Professor,
Leading researcher of Financial Credit and Tax Policy Department
National Science Center «Institute of Agrarian Economics», Kyiv
oxanarad@ukr.net

FINANCIAL SUPPORT FOR THE AGRO SECTOR OF UKRAINE TO ENSURE FOOD SECURITY IN THE CONDITIONS OF MILITARY STATE

The article discusses the features of financial support for the agricultural sector under martial law to ensure food security. The normative definition of food security and its changes in accordance with the challenges of our time are analyzed. The positions of Ukraine and individual countries on the GFSI Global Food Security Index in 2018 and 2022 are considered and a pattern is determined that since the beginning of the war, Ukraine has decreased in the ranking position from 63 to 71 place, but continues to import products to countries that occupy a significantly higher position in the ranking food security. Systematized financial measures to ensure the food security of Ukraine under martial law.

The state, dynamics and trends of financial support and individual indicators of the financial potential of the agricultural sector of Ukraine in 2018-2022 are analyzed. ., when its share in the budget was more than 1%.

The rating of regions of Ukraine according to the state of production and the level of budget support has been determined. It has been established that most regions are financed in proportion to production volumes, but there are regions where funding is ahead: Ternopil, Volyn, Sumy regions; or production: Kirovograd, Chernihiv, Dnepropetrovsk regions.

In the context of a reduction in budgetary financing of the industry due to the need to direct spending on defense and security, the social sphere and debt servicing, the sources of increasing the volume of state financial support for the development of the agricultural sector in Ukraine are the resources of the global financial market, international borrowings and donor funds. In 2022, programs for financing the industry at the expense of donor funds for UAH 1.5 billion are provided, and their expansion is expected in 2023. Based on the assessment of foreign experience of Checkoff, possible directions for expanding sources of support for domestic enterprises that form value chains in the field of food security are analyzed. Proposed measures to be taken to overcome existing problems and ensure the further development of the agricultural sector and ensure food security in Ukraine.

State financial support for the agricultural sector under martial law provides for the improvement of legislation in order to generate additional financial resources by optimizing tax, budgetary and investment regulation, simplifying the requirements for doing agricultural business, resolving problems with logistics and export of agro-industrial products, mitigating the impact of inflation and foreign exchange pressure

The results of this study can be used in the formation of a package of state support measures for the agricultural sector, detailing directions and programs, as well as distributing funds across agricultural regions.
Keywords: *agricultural sector, financing, budget support, food security, food security indicators, financial regulation, martial law.*